

HIERARCHICKÁ ŠTRUKTÚRA EÚ A KONKURENCIESCHOPNOSŤ HIERARCHICAL STRUCTURE OF THE EU AND COMPETITIVENESS

HORNIÁČEK Milan, (SR)

ABSTRACT

In the paper we argue that an increase in competitiveness of the EU requires changes in its hierarchical structure. Common fiscal policy (instead of races in short-term investment stimuli) is a prerequisite of an increased attractiveness of less developed regions for high technology industries. Development of infrastructure supporting R&D requires liberalization of the trade in services. If the domestic private sector has to be forced to innovate and, at the same time, able to innovate, thorough liberalization of the labor market, as well as of the trade in services, is needed. It appears that it is possible to enforce these changes only in the case of superior position of European bodies (the European Parliament and the European Commission) with respect to the governments of member countries, i.e. in the case of an evolution towards the European federation.

KEY WORDS

competitiveness, federation, fiscal policy, hierarchical structure, liberalization, trade in services

ÚVOD

V súčasnosti medzi základné hospodárske a politické ciele Európskej únie (ďalej len EÚ) patrí zvýšenie jej konkurenčnej schopnosti, najmä vo vzťahu k USA, Japonsku a krajinám juhovýchodnej Ázie. Táto úloha je jednoznačne zakotvená aj v modifikovanej verzii Lisabonskej agendy (pozri Barroso, 2005). Opodstatnenosť tohto cieľa žiadna členská krajina EÚ nespochybňuje. Pri jeho realizácii sa už však prejavujú rozdielne postoje členských štátov. Typickým príkladom je neschopnosť dosiahnuť dohodu o liberalizácii trhu služieb. Nie je ťažké identifikovať (aspoň) tri závažné príčiny rozdielných postojov členských krajín.

Po prvé, vlády členských krajín (najmä v predvolebnom období) uprednostňujú krátkodobé ciele (krátkodobú makroekonomickú stabilizáciu a osobitne znižovanie nezamestnanosti) pred dlhodobým cieľom zvyšovania konkurenčnej schopnosti, ktorý sa z krátkodobého a strednodobého hľadiska spája aj s nepopulárnymi opatreniami (napr. so štrukturálnymi zmenami a s tým spojeným útlmom odvetví, ktoré nemajú šancu obstáť v celosvetovej konkurencii). Ide o problém, s ktorým sa potýka vláda každého demokratického štátu. Presadzovanie dlhodobých cieľov má najväčšiu šancu na úspech v čase, keď sa ešte netreba obávať významného dopadu súčasných hospodárskych a politických opatrení na preferencie voličov počas najbližších volieb. V podmienkach EÚ však situáciu komplikuje asynchrónnosť parlamentných volebných období (ktoré, navyše, môžu byť skrátené v prípade predčasných parlamentných volieb). V takmer každom čase sa niektorá členská krajina nachádza pred voľbami, čo zväzuje jej ruky pri koordinácii opatrení v rámci EÚ zameraných na dosiahnutie dlhodobých cieľov.

Po druhé, členské krajiny EÚ sú v rôznej hospodárskej (a aj politickej) situácii a dopad opatrení potrebných na dosiahnutie dlhodobých cieľov (napr. dopad liberalizácie trhu služieb, ktorá je predpokladom úspešnej realizácie Lisabonskej agendy) na ne je preto rôzny. Dôsledky tejto skutočnosti sa stále značne odlišujú od dôsledkov rôznej hospodárskej (alebo aj politickej) situácie regiónov tej istej krajiny. V rámci krajiny existuje voľný trh práce aj voľný trh služieb. Neexistujú právne ani politické mechanizmy, ktorými by bolo možné

zabrániť migrácii obyvateľstva z chudobnejších do bohatších regiónov. Ak takáto migrácia dosiahne úroveň, ktorá spôsobuje problémy bohatším regiónom, vláda musí prijať opatrenia na podporu chudobnejších regiónov. (Samozrejme, najlepšie je, ak ich prijme pred vznikom problémov). Vo vzťahoch členských krajín EÚ – a osobitne vo vzťahoch prvých pätnástich členov (ďalej len „staré členské krajiny“) a najnovších desiatich členov (ďalej len „nové členské krajiny“) je situácia veľmi odlišná. Liberalizácia trhu práce je vo vzťahu k novým členským krajinám stále veľmi obmedzená a liberalizácia trhu služieb takmer neexistuje. Migrácia z nových do starých členských krajín teda nie je reálnou možnosťou ani reálnym problémom pre staré členské krajiny. Pre staré členské krajiny je jednoduchšie ďalej obmedzovať prístup na ich trh práce a trh služieb než účinne pomôcť novým členským krajinám pri riešení ich problémov. (Existujúce európske fondy tento problém zďaleka neriešia)

Po tretie, jednotlivé krajiny EÚ majú rôznu konkurenčnú schopnosť (čo platí tak pre agregátne ako aj pre odvetvové ukazovatele konkurenčnej schopnosti) a potrebujú uplatňovať rôzne prístupy na jej zvýšenie. Ak má EÚ uspieť v konkurencii s USA, Japonskom, krajinami juhovýchodnej a (čo je čoraz aktuálnejšie) s Čínou a Indiou, v jednotlivých odvetviach sa zdroje na zvyšovanie konkurenčnej schopnosti musia koncentrovať v tých členských krajinách, v ktorých prinášajú najvyšší efekt, t.j. najväčšie zvýšenie konkurenčnej schopnosti. (Takýto prístup uplatňujú aj konkurenti EÚ. V USA v jednotlivých odvetviach špičkových technológií je výskum a vývoj koncentrovaný v malom počte štátov, napr. v oblasti elektroniky a informatiky je to Kalifornia a Massachusetts. V Indii existujú centrá, v ktorých sa prudko rozvíjajú špičkové technológie, a zároveň zaostané oblasti.) To však môže viesť k rastu polarizácie (z hľadiska hospodárskej a technologickej vyspelosti a v dôsledku toho aj z hľadiska životnej úrovne) medzi členskými štátmi. K polarizácii z hľadiska technologického rozvoja a štruktúry hospodárstva v dôsledku nasmerovania prostriedkov na zvyšovanie konkurenčnej schopnosti do najperspektívnejších regiónov môže dôjsť aj medzi regiónmi tej istej krajiny (a skutočne k nej dochádza aj v krajinách, ktoré sú hlavnými konkurentmi EÚ). V rámci jednej krajiny však v dôsledku voľného pohybu pracovných síl aj voľného trhu služieb (a, samozrejme, aj voľného pohybu kapitálu) odborníci majú možnosť presunúť sa do regiónu, v ktorom majú najlepšie možnosti uplatniť svoje vedomosti a schopnosti a firmy majú možnosť umiestniť svoje výskumné a vývojové centrá v technologicky najvyspelejších regiónoch. Taktiež obyvatelia menej vyspelých regiónov v produktívnom veku s nižšou (než špičkovou) kvalifikáciou majú šancu nájsť uplatnenie v najvyspelejších regiónoch. Výsledky výskumu a vývoja v týchto regiónoch sa pomerne rýchlo aplikujú v ostatných regiónoch (vrátane difúzie do odvetví, v ktorých neboli dosiahnuté), ak ostatné regióny majú infraštruktúru potrebnú pre takúto difúziu. Ak ju majú, rozdiely v technologickej úrovni a štruktúre hospodárstva medzi regiónmi nemusia viesť k výrazným (politické a sociálne problémy spôsobujúcim) rozdielom v životnej úrovni. Ak ju nemajú (čo je napr. prípad Indie), potom k rozdielom v životnej úrovni dochádza. Úlohou regionálnych orgánov je podporovať a stimulovať budovanie infraštruktúry potrebnej pre difúziu výsledkov výskumu a vývoja. Úlohou národných (federálnych) orgánov je vytypovať regióny, ktoré majú najlepšie predpoklady pre výskum a vývoj a inovácie vedúce k zvýšeniu konkurenčnej schopnosti a podporiť výskum a vývoj ako aj inovačnú činnosť v nich (finančnou podporou alebo zakladaním štátnych alebo verejno-právnych výskumných a vývojových organizácií). Podobne v EÚ by úlohou vlád členských štátov mala byť podpora a stimulovanie budovania infraštruktúry potrebnej pre difúziu výsledkov výskumu a vývoja. Úlohou Európskej komisie (a teda nie orgánov zložených z premiérov a prezidentov členských štátov alebo rezortných ministrov členských štátov) by malo byť vytypovanie členských štátov, ktoré majú najlepšie predpoklady pre výskum a vývoj a inovácie vedúce k zvýšeniu konkurenčnej schopnosti a podporiť výskum a vývoj ako aj inovačnú činnosť v nich. V oblasti budovania infraštruktúry

(uvedeného typu) v nových členských krajinách sa už podnikajú kroky. Európske fondy prispievajú k jej budovaniu. Iniciatívu vyvíjajú aj vlády nových členských krajín. Ich iniciatíva je však, žiaľ, väčšinou idiosynkratická, zameraná na podporu konkrétnych zahraničných investorov (niektorí z nich prichádzajú z krajín, ktoré nie sú členmi EÚ, s rozdielnymi kultúrnymi tradíciami, čo môže spôsobovať problémy) budovaním fyzickej infraštruktúry, a nie na komplexné vytváranie predpokladov (v oblasti personálnej, legislatívnej ako aj v oblasti fyzickej infraštruktúry) pre difúziu výsledkov výskumu a vývoja. (Do istej, aj keď menšej, miery podobný nedostatok má aj čerpanie európskych fondov.) Vzhľadom na obmedzenia pohybu pracovných síl vo vzťahu k novým členským štátom a politickú nepriechodnosť dôslednej liberalizácie trhu služieb v EÚ možnosti odborníkov z nových členských krajín pôsobiť v najvyspelejších (v oblasti ich odbornosti) členských krajinách, ako aj možnosti firmám z nových členských krajín zakladať výskumné a vývojové centrá v najvyspelejších členských krajinách (vrátane spoločných centier s firmami v týchto krajinách), sú značne obmedzené. Šance občanov nových členských štátov v produktívnom veku s nižšou kvalifikáciou zamestnať sa v starých členských štátoch sú (vzhľadom na politiku geograficky najbližších starých členských štátov) ešte obmedzenejšie.

Postrehy v predchádzajúcom odseku naznačujú dôležitosť del'by práce medzi vládami členských štátov a vrcholným orgánom EÚ pri opatreniach na zvyšovanie konkurenčnej schopnosti EÚ. Taktiež vedú k predbežnému záveru, že vrcholným orgánom EÚ musí byť Európska komisia alebo iný podobný orgán, členstvo v ktorom je primárnou funkciou. Nemôže ísť o orgán vytvorený z predsedov vlád (a francúzskeho prezidenta) alebo z rezortných ministrov členských štátov. Zverenie hlavnej výkonnej moci do rúk Európskej komisie so súčasným zverením celoeurópskych legislatívnych právomocí do rúk Európskeho parlamentu by umožnilo dokončenie liberalizácie trhu pracovných síl vo vzťahu k novým členským štátom aj liberalizáciu trhu služieb. To by viedlo k zmierneniu dopadov rozdielnej hospodárskej a technologickej úrovne a rozdielnej štruktúry hospodárstva v jednotlivých členských krajinách na životnú úroveň. Taktiež by o celoeurópskych otázkach nerozhodovali vlády a parlamenty členských krajín. Tým by sa odstránil vplyv skutočnosti, že - bez ohľadu na to, kedy sa celoeurópske rozhodnutie prijíma – niektorá krajina je v predvolebnom období. Z naznačeného vyplýva, že (okrem riešenia iných problémov aj) riešenie problému konkurenčnej schopnosti EÚ si vyžaduje jej federalizáciu, teda vývoj smerom k európskemu federálnemu štátu. Túto myšlienku rozvineme v tretej časti príspevku.

MATERIÁL A METÓDY

V príspevku vychádzame z hodnotenia doterajších snáh o zvýšenie konkurenčnej schopnosti EÚ v oficiálnych vystúpeniach predstaviteľov EÚ (napr. Barroso, 2005) a v oficiálnych dokumentoch EÚ (napr. European, 2004). Čerpáme aj z hodnotenia týchto snáh z hľadiska nových členských krajín EÚ vo výskumných prácach zaoberajúcich sa touto problematikou alebo jej širšími súvislosťami (napr. Andrášik, 2005, Brzica, 2005, Gorczyńska, 2005).

Metodologickým východiskom príspevku sú metodologické postupy inštitucionálnej ekonómie (napr. North, 1990, Williamson, 1985). Podľa Douglasa C. Northa (1990, s. 3) „inštitúcie sú pravidlá hry v spoločnosti alebo, vyjadrené viac formálne, sú to ohraničenia vytvorené ľuďmi, ktoré formujú interakciu medzi ľuďmi. V dôsledku toho vytvárajú štruktúru podnetov vo výmene medzi ľuďmi, či už ide o výmenu v oblasti politickej, sociálnej alebo ekonomickej.“ Analýzu podnetov aplikujeme tak na správanie sa podnikov ako aj na správanie sa vlád členských krajín EÚ a vrcholných orgánov EÚ.

VÝSLEDKY

Krajiny Európskej menovej únie už majú spoločnú monetárnu politiku. V pomerne blízkej budúcnosti (okolo roku 2010) sa počíta s pristúpením ďalších členských krajín k tejto

spoločnej politike. Rozpočtovú politiku však všetky členské krajiny stále uskutočňujú samostatne. V tomto príspevku sa snažíme ukázať, že zavedenie spoločnej rozpočtovej politiky v EÚ by – okrem lepšieho zladenia monetárnej a rozpočtovej politiky (odstránenia problémov spojených s uplatňovaním Paktu stability a rastu) a uľahčenia rokovania o rozpočte EÚ (ktoré by prebiehalo v Európskom parlamente, a nie medzi vedúcimi predstaviteľmi členských krajín) – prispelo aj k zvýšeniu konkurenčnej schopnosti EÚ.

Z uvedeného hľadiska by zavedenie spoločnej rozpočtovej politiky umožnilo tri druhy opatrení.

Po prvé, najvyšší výkonný orgán EÚ (Európska komisia alebo iný podobný orgán, v ďalšom texte budeme tento orgán označovať ako „Európsku komisiu“) by mohla vytýpovať hlavné smery zvyšovania konkurenčnej schopnosti (vedné disciplíny a odvetvia hospodárstva, ktoré sú najdôležitejšie pre jej zvyšovanie) a členské krajiny, v ktorých sú najlepšie podmienky pre rozvoj v týchto smeroch. Tieto smery a krajiny by potom mohli dostať podporu z európskeho rozpočtu – v podobe podielu európskeho rozpočtu na ich financovanie, záruky Európskej komisie za bankové úvery, alebo (a predovšetkým) zakladaním štátnych (vo vojenskej oblasti) alebo verejnoprávných (v civilnej oblasti) výskumných a vývojových organizácií vo väčšinovom vlastníctvom štátu – EÚ. V súčasnosti opatrenia tohto druhu (ak sú vôbec možné) narážajú – pri navrhovaní aj schvaľovaní rozpočtu v Európskej rade (v ktorej najvyšší politickí predstavitelia členských krajín vystupujú primárne práve z titulu svojej funkcie vo svojej krajine) – na protichodné záujmy jednotlivých krajín. V prípade prípravy rozpočtu v Európskej komisii a jeho schvaľovania v Európskom parlamente by sa síce tiež prejavila príslušnosť jednotlivých komisárov a poslancov Európskeho parlamentu k členským štátom, ale (za predpokladu, že Európska komisia by sa zostavovala na základe výsledkov volieb do Európskeho parlamentu a bola by plne zodpovedná Európskemu parlamentu) príslušnosť k európskym politickým stranám by zohrávala väčšiu úlohu v ich rozhodovaní (podobne ako vo vláдах a parlamentoch členských krajín EÚ stranícka príslušnosť zohráva dôležitejšiu úlohu než domovský región politika). Väčšina európskych politických strán (ktorá by mala kandidátku do Európskeho parlamentu na celom alebo väčšine územia EÚ) by sa musela usilovať predovšetkým o riešenie problémov celej EÚ. Musela by sa teda usilovať o zvyšovanie konkurenčnej schopnosti EÚ ako celku (čo si vyžaduje nasmerovať zdroje na jej zvyšovanie do tých členských krajín, v ktorých prinášajú najvyššie efekty) a reagovať na podnety zo svetových trhov.

Uvedené opatrenia spoločnej rozpočtovej politiky EÚ by mohli (aspoň v krátkom a strednom období) viesť k zvýšeniu rozdielov v hospodárskej a životnej úrovni medzi členskými krajinami. Avšak – a to by bol druhý dôsledok zavedenia spoločnej rozpočtovej politiky - náklady vyplývajúce z migrácie obyvateľstva z členských krajín s nižšou úrovňou hospodárskeho rozvoja a nižšou životnou úrovňou do vyspelejších členských krajín a prípadnej nezamestnanosti migrantov v ich novom sídle v podobe vyšších sociálnych dávok by znášal spoločný rozpočet EÚ. Väčšina týchto nákladov by mala charakter automatických stabilizátorov, takže by ani nemohli byť predmetom politického dohadovania sa. To by zároveň oslabilo politický odpor v (niektorých) starých členských krajinách voči zavedeniu dôslednej slobody pohybu ľudí a pracovných síl v rámci EÚ.

Po tretie, spoločná rozpočtová politika by umožnila daňovo zvýhodniť podnikanie (celoplošne – vo všetkých odvetviach a bez ohľadu na materskú krajinu firmy) v menej (hospodársky a technologicky) vyspelých členských štátoch. To by mohlo do týchto krajín prilákať firmy z vyspelejších členských krajín a z krajín mimo EÚ, ktoré by priniesli (z pohľadu hostiteľských krajín) výrobové a technologické inovácie. Na rozdiel od súčasnej praxe poskytovania daňových prázdnin konkrétnym firmám vybraným vládami nových členských krajín EÚ by uvedený prístup dával všetkým zahraničným firmám rovnaké šance podnikáť v určitej menej vyspelej krajine a v konkurencii medzi nimi by rozhodovala efektívnosť. Tým

by viedol k zvýšeniu celkovej efektívnosti národného hospodárstva menej vyspelých krajín. Uvedený prístup by taktiež vylúčil korupciu, ktorá môže byť spojená so súčasnou praxou. (K tejto problematike pozri Figura, 2004.) Poskytovanie daňového zvýhodnenia na úkor príjmov európskeho rozpočtu by bolo prejavom solidarity v rámci EÚ. Umožnilo by ponechať zvýhodnenie v platnosti až do zníženia rozdielov v hospodárskom a technologickom rozvoji pod istú hranicu. Po jej dosiahnutí by zahraničných investorov mohla k zotrvaníu v hostiteľskej krajine motivovať jej zvýšená hospodárska a technologická úroveň (znesúca porovnanie s ich materskou krajinou). To by zvýšilo váhu dlhodobých faktorov v rozhodovaní zahraničných investorov a viedlo by k ich dlhšiemu zotrvaníu v hostiteľských krajinách. Pri súčasnej praxi, ak hlavným lákadlom pre zahraničného investora sú daňové prázdny (a ak nie sú, t.j. ak by zahraničný investor prišiel aj bez nich, vzniká otázka, prečo ich vláda poskytla), hrozí, že po ich skončení premiestni svoju činnosť do inej krajiny, kde opäť bude mať daňové prázdny.

Okrem daňového zvýhodnenia podnikania v menej vyspelých členských krajinách EÚ si zvýšenie ich hospodárskej a technologickej úrovne vyžaduje aj vybudovanie infraštruktúry (v širokom zmysle) podporujúcej výskum a vývoj a difúziu inovácií. Okrem budovania fyzickej infraštruktúry osobitnú úlohu zohráva zosúladienie legislatívy v hospodárskej oblasti, predovšetkým v oblasti trhu služieb, a rozvoj ľudského kapitálu.

Potreba zosúladienia legislatívy v oblasti služieb vyplýva z významu viacerých druhov služieb (telekomunikácie, masovo-komunikačné prostriedky, právne poradenstvo, ekonomické poradenstvo, bankovníctvo, reklama) pri difúzii inovácií. Toto zosúladienie je spoločnou úlohou európskeho centra a vlád členských štátov. Bez federalizácie EÚ však v tejto oblasti sotva možno dosiahnuť pokrok.

V oblasti ľudského kapitálu ide predovšetkým o prípravu odborníkov schopných pracovať s modernými technológiami ako aj odborníkov schopných riešiť problémy (právne, ekonomické, sociálne, psychologické, etické, zdravotné, terminologické) spojené s používaním týchto technológií. Je to teda otázka rozvoja a usmerňovania školskej sústavy a najmä vysokých škôl. Táto otázka aj v prípade federalizácie EÚ zjavne (okrem iného aj vzhľadom na národné špecifiká vo výučbe takých predmetov ako materinský jazyk, história, geografia) zostane v kompetencii vlád členských štátov.

Z podstaty naznačených opatrení v oblasti infraštruktúry vyplýva, že nepredurčujú, ktoré inovácie majú byť predmetom difúzie a ktoré podniky sa na nej majú podieľať. Presadia sa tie technológie a podniky, ktoré sú najefektívnejšie. (Problémami podnikovej efektívnosti v nových členských krajinách sa zaoberá napr. Gorczyńska, 2005.)

Vybudovanie infraštruktúry podporujúcej difúziu inovácii umožní podnikom v danej krajine inovovať. Prítomnosť firiem z vyspelejších krajín vytvorí konkurenčný tlak na domáce podniky, ktorý ich povedie k inovačnej aktivite. Negatívne dôsledky inovácií v oblasti zamestnanosti zmierni voľný pohyb pracovných síl.

DISKUSIA

V tomto príspevku sme poukázali na to, že konkurenčnú schopnosť krajín EÚ by zvýšila premena EÚ na federatívny štát.

Navrhované riešenie má, samozrejme, veľa odporcov. Viacerí politici a mnohí občania krajín EÚ by dali prednosť uvoľneniu integrácie, upusteniu od akejkoľvek politickej integrácie. Tento prístup je spojený s rizikom prehlbovania rozdielov medzi členskými krajinami EÚ, čo by viedlo k politickému tlaku na ďalšie uvoľnenie integrácie. Najhoršou možnosťou – ako ukazujú pretrvávajúce problémy s konkurenčnou schopnosťou EÚ – je však pokračovanie súčasného hierarchického usporiadania EÚ.

ANOTÁCIA

V príspevku zdôvodňujeme, že zvýšenie konkurencieschopnosti EÚ si vyžaduje zmeny v jej hierarchickej štruktúre. Predpokladom zvýšenie atraktívnosti menej rozvinutých oblastí pre odvetvia špičkových technológií je spoločná rozpočtová politika (namiesto pretekov v krátkodobých investičných stimuloch). Rozvoj infraštruktúry podporujúcej výskum a vývoj si vyžaduje liberalizáciu obchodu so službami. Ak má byť domáci súkromný sektor nútený inovovať a zároveň schopný inovovať, je potrebná dôsledná liberalizácia trhu práce a taktiež liberalizácia obchodu so službami. Ukazuje sa, že tieto zmeny možno presadiť len v prípade nadradeného postavenia európskych orgánov (Európskeho parlamentu a Európskej komisie) vo vzťahu k vládám členských krajín, teda pri vývoji smerom k európskej federácii.

KLÚČOVÉ SLOVÁ

federácia, hierarchická štruktúra, konkurencieschopnosť, liberalizácia, obchod so službami, rozpočtová politika

LITERATÚRA

1. ANDRÁŠIK, L.: The EU-15 versus EU-25 ability to compete in global economic environment, In: *EU's ability to compete in global world before and after enlargement: Proceedings of the international conference*. Bratislava: Slovak University of Technology, s. 6-33, 2005. ISBN 80-227-2247-2.
2. BARROSO, J. M.: Creating a Europe of opportunities. The 2005 Robert Schuman Lecture for the Lisbon Council. Brussels, March 14, 2005. <http://europa.eu.int/rapid/pressReleasesAction.do?reference=SPEECH/05/172&format=HTML&aged=0&language=EN&guiLanguage=en> (2006-03-15)
3. BRZICA, D.: Changing EU's technological development strategies: Lessons to be learned, In: *EU's ability to compete in global world before and after enlargement: Proceedings of the international conference*. Bratislava: Slovak University of Technology, s. 54-77, 2005. ISBN 80-227-2247-2.
4. European competitiveness report 2004. Commission staff working document SEC (2004) 1397. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2004. 277 s. ISBN 92-894-8227-3.
5. http://europa.eu.int/comm/enterprise/enterprise_policy/competitiveness/doc/comprep_2004_en.pdf (2006-09-15)
6. FIGURA, I.: Korupcia – aktuálny spoločensko-ekonomický fenomén. In: *Ekonomický časopis*, roč. 52, 2004, č. 3, s. 281-297.
7. GORCZYŃSKA, A.: Zysk jako kategoria, cel działania i sposób pomiaru efektywności przedsiębiorstwa. In: *Organizacja i zarządzanie, zeszyt 28*. Gliwice: Wydawnictwo Politechniki Śląskiej, s. 261-273, 2005. PL ISSN 1641-3466.
8. NORTH, D. C.: *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*. Cambridge: Cambridge University Press, 1990. 152 s. ISBN 0-521-39734-0.
9. WILLIAMSON, O. E.: *The Economic Institutions of Capitalism*. London: The Free Press, 1985. 450 s. ISBN 0-02-934821-8.

KONTAKTNÁ ADRESA

doc. Ing. Milan Horniáček, CSc., Oddelenie ekonómie a manažmentu, Ústav priemyselnej informatiky a riadenia, Fakulta elektrotechniky a informatiky, Slovenská technická univerzita, Ilkovičova 3, 841 04 Bratislava; e-mail: milan.horniacek@stuba.sk

Recenzent: Ing. Roman Serenčič, PhD.